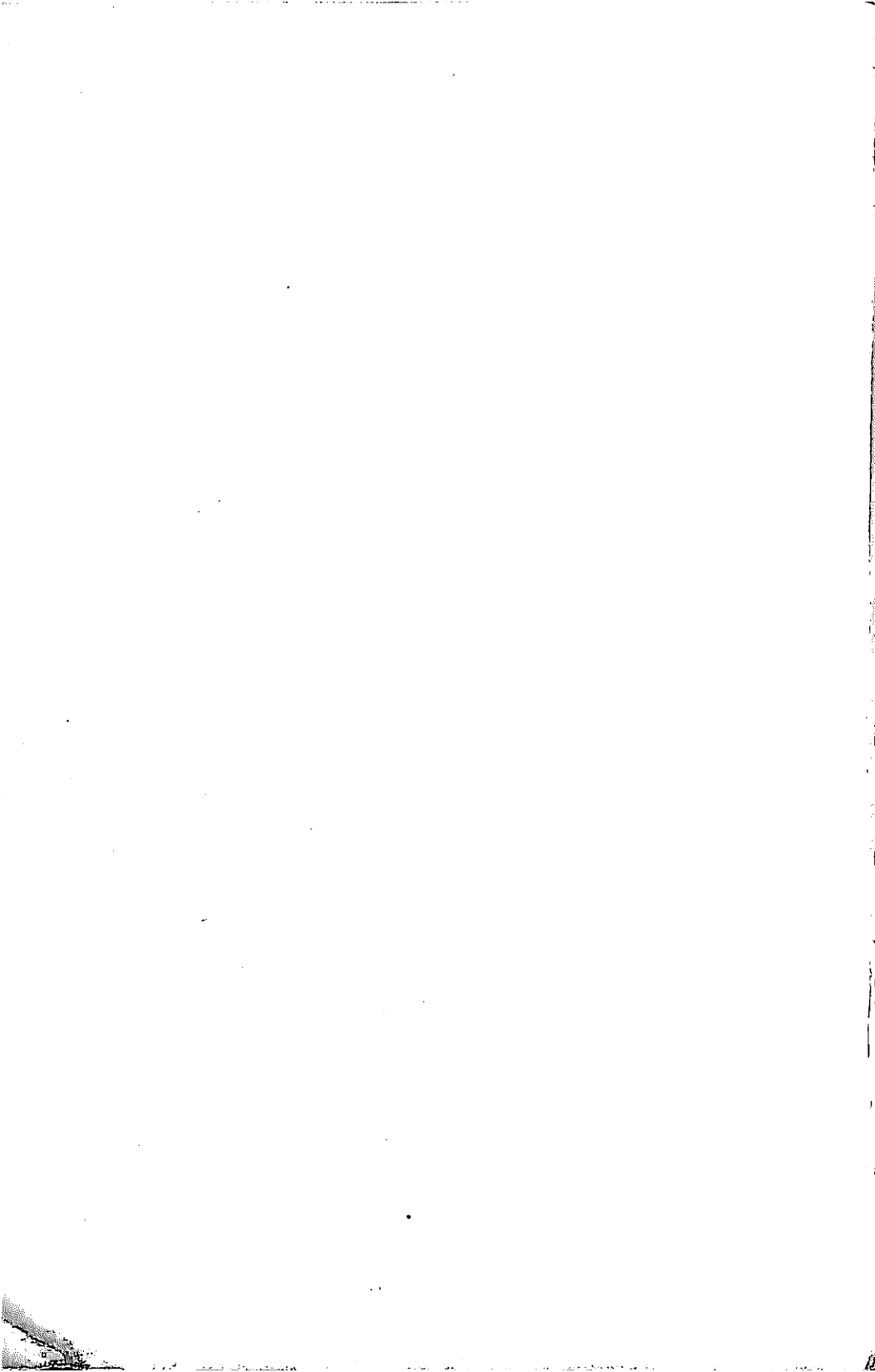

Ismail
KADARE

S.P.I.R.I.T.U.S

Omnia

Pjesa e parë

KAOSI

1

Ne u futëm në dheun e shqiptarëve nga ana lindore e tij. Ishte mesi i dimrit. Rrafshulta maqedonase që lamë pas, ishte e ngrirë. Pritësit vendës, kur panë se po fshinin qelqet e makinës për të shikuar më mirë, na thanë gjysmë duke qeshur se ishte i njëjti dimër. Së paku, gjer afër kryeqytetit.

Ne ishim të lodhur e pa shpresë.

Kishim muaj të tërë që endeshim në trevat e ish-perandorisë komuniste. Askush nuk e kuptonte ç'kërkonim. Iu shmangeshim sqarimeve, por, edhe po të donim të jepnim ndonjë sqarim, nuk do të mundnim. Kishte ditë të tëra që vetë ne nuk e kishim të qartë ç'donim.

Në arkat tona kishim gjithfarë dosjesh e dëshmish. Tmerre, harta kampesh e burgjesh, letra të internuarish, vendime të fshehta e, natyrisht, copëza të prera gazetash. Të gjitha na kishin tërhequr aq shumë kur i kishim qëmtuar, por pak kohë më pas na ishin dukur, për çudi, të rëndomta e të përsëritura. Më në fund e kishim shprehur me fjalë

atë që kishim dyshuar: historia e komunizmit, pavarësisht nga larmia e vendeve dhe e popujve që e kishin jetuar, ishte e gjithsejtë. Ashtu si ky dimër. Tani, që tisi i parë i harrësës po binte mbi të, spikaste edhe më fort kjo njëtrajtshmëri prej shkretëtire!

Ne kërkonim diçka tjetër. Diçka të veçantë, përmbledhëse, një ngjarje apo dukuri nga ato që kanë aftësinë të dendësojnë gjer në pamundësi një të vërtetë të shtrirë kaq fort. Kishim bindjen se një gjëmë e tillë e shkapërderdhur mbi gati gjysmën e rruzullit tokësor, nuk kishte si të mos jepte shfaqje të një cilësie të re, të paparë ndonjëherë, nga ato që quhen të mbikësojetshme.

Nganjëherë binim në dëshpërim, sidomos kur mendonim se përderisa trupat qiellorë, pa kurrfarë përkitjeje me njëri - tjetrin, ishin të përbërë pak a shumë nga e njëjta lëndë, si mund të shpresonim ne se brenda këtij planetthi mund të gjenim një lëndë të re, e aq më tepër, të krijuar në shekullin XX?

Tani, në mbarim të udhëtimit tonë, ne po e kuptonim se kishim vënë shumë shpresë te tmerri. Kishim besuar se dendësia e tij mund të kapërcente të pamundurën e të pillte asosh ngjarjesh a dukurish, për të cilat ende s'kishte as emërtim në këtë botë. Ne rrekeshim t'i mendonim ato si bëma që s'duhej të ndodhnin, që për një gabim apo mosvëmendje i kishin shpëtuar pengesës fatale dhe, nga trysnia e lemerishme, kishin dalë nga sgrofi i errët i përtejbotës, si Edipi që kishte dalë gabimisht nga barku i nënës, për t'u kthyer prapë në atë terr.

Shpesh na vinte të besonim se ndoshta të tilla shtrydhje kishte patur, por ato mund të ishin shfaqur vetëm një grimë kohe dhe aty pranë s'kishte qëlluar kurrkush për t'i parë. Apo, edhe në i paskësh parë, s'kishte kuptuar ç'ishin, ose, dhe kjo ishte hamendja e fundit, për një arsye ose një tjetër nuk kishte dëshmuar dot.

Kishte ditë që na dukej se atë që kërkonim do ta gjenim më lehtë në viset e ftohta, atje ku bora e ndante për shumë muaj tokën nga qielli. Por vinin ditë të tjera

kur besonim të kundërtën. Rëra e shkretëtirës, e cila kishte nxjerrë qyshkur jetën prej barkut të saj, ishte më e përshtatshme, ndoshta. Nën diellin zhuritës pamjet dridheshjin mbi të pabesisht, të gatshme për të pjellë mirazhe tashmë.

Në hapësirën ish-komuniste mund të gjeje të gjitha llojet e tokave e të ujërave. Përgjumjes së kënetave, me hënën sipër saj, na dukej se nuk do t'i duhej veçse pak gjë, për t'u bërë e aftë të dëshmonte. Një përzierje ndoshta me një pikëllim, me një krokamë korbi apo një stoli të humbur. Por as ato s'na kishin dhënë asgjë.

Nganjëherë mendonim se, mos ndoshta, e keqja që kërkonim, nuk duhej të shfaqej, për arsye që ne nuk mund t'i kapnim. Mbase, duhej të mbetej në këtë anë të rruzullit tokësor, për të mos prishur një drejtpeshim a një lëvizje të boshtit të tij.

Të gjitha këto s'kishte si të mos na vinin ndërmend ndërsa futeshim përherë e më thellë në tokën e shqiptarëve. E dinim që ishte një vend i vjetër legjendash, megjithatë pas zhgënjimeve që kishim pësuar në ish - perandorinë e gjerë, caku i fundit i saj, Shqipëria, s'na këndellte dot shpresën.

Makina ngjitej ngadalshëm nëpër udhën malore. Nga të dy anët e saj, dëbora, për shkak të zgavrave e të çarave të zeza aty-këtu, dëbora ngjante si një maskë tragjike. Ne nuk i hiqnim sytë prej saj, ngaqë ndoshta na dukej se edhe asaj vetëm pak i duhej, që të kapërcente pengesën e të na fliste.

2

Në Shqipëri gjetëm, pak a shumë, atë që pritnim. Hotelet veç ishin më të mërzitshëm dhe kafenetë kishin më shumë tym.

Në çdo hap takonim ish-komunistë të brengosur, si të mbuluar nga pluhuri. Ish-të burgosurit tundnin thinjat edhe ata, por jo si më parë, me hakërrim. Shumica ishin të lodhur, madje edhe të marrët. Të lodhur ishin edhe pronarët prej ecejakeve pa fund në zyrat e bashkive, prej avokatëve e, sidomos, prej tapive të vjetra. Disa ishin me vula të shteteve që ishin përmbysur prej kohësh, madje me alfabetë të huaj që s'përdoreshin më kurrkund, ose që ishin të gjuhëve joindoevropiane.

Më tepër për të bërë ritin, ndoshta për të qetësuar ndërgjegjen tonë, në mënyrë të vetvetishme u përpoqëm t'u shpjegonim shoqëruesve vendës atë që kërkonim. I kishim përsëritur kaq herë fjalët, saqë nganjëherë na mërzitej vetja: një ndodhi e gjëmshme, e befte si një çarje në murin ndarës të kësaj bote. Diçka që do të na lejonte një

grimë të shihnim ç'kishte përtej. Një gjë e matanshme, nga ato që quheshin të ëndërrta. E bërë kështu prej një krusme, prej një tkurrjeje të tmerrshme. E mosrrokshme për mendjen tonë. E tillë që thithte vetveten... dhe që ne... do të rrekeshim... t'i kthenim kahun..., domethënë ta tërhiqim... këtej... për ta nxjerrë... nga terri.

Ata na dëgjonin gati me vuajtje, ngaqë donin vërtet që ne të shpëtonim nga ky mundim. Por pengesa në sytë e tyre ishte e ngjashme me atë që na ishte dukur se e kishim pikasur pas zgavrave të dëborës.

Pas disa ditësh diçka filluam të kapnim. Këtë e kuptuam nga njoftimet që na sillnin. S'kishin të bënin më me gjëra të njohura tashmë: dramata familjare të shkaktuara prej shtetit, krijimi i psikozës përpara një fushate terrori, fazat e vetëdëzjes së diktatorit. Ndodhitë sa vente e bëheshin më vetanake. Një njeri, i pandehur i vdekur qyshkur, ishte rishfaqur, krejt si në baladat e vjetra. Mirëpo të gjithë e kishin kuptuar se vdekja që e kishte marrë dhe e kishte nxjerrë prapë, nuk ish veç një sajësë e policisë së fshehtë. Për të mos u thyer zemrën, ne nuk u thoshim se ishte një histori e përsëritur nga të gjitha shërbimet e fshehta komuniste. Në Tobolsk të Rusisë, ku një nga torturat që përdorej shpesh ishte futja për disa orë në varr e një të gjalli përbri një të porsavdekuri, kishte ndodhur ngatërrimi i të torturuarit me të vdekurin, ndërrim që ishte marrë vesh vite më pas, pas hapjes së varrit, kur familja kishte marrë, më në fund, lejen për tërheqjen e kufomës.

Ne vazhdonim të qëmtonim ngjarje të tilla, sidomos nga ato që të kujtonin mallkimet e stërmoçme, që i ndiqnin brez pas brezi familjet dhe që ngjanin aq fort me luftën e klasave. Si në shumicën e vendeve të Lindjes, në Shqipëri nëma kishte vepruar gjer më tre breza. Ne e dinim ndërkaq se në Rusi dhe në Mongoli kishte mbërritur deri në pesë breza.

Ngjarjet ishin tronditëse, megjithatë diçka iu mungonte përherë për t'u kthyer në mite të vërteta. Enët e miteve të vjetra, të vetmet që mund ta përballonin gjithë atë zi e atë

natë, ishin aty përbri, krejt si vazot e porsanxjerra nga toka prej arkeologëve. Mirëpo ndodhitë e sotme dhe vazot qëndronin të ndara.

Kishim kohë që e kishim ndjerë se për të qenë ajo që e mendonim ne, një ndodhi duhej ta krijonte vetë zhguallin e saj. Veç kësaj, ato ishin ende të paarrira, siç thuhej, aguridhe, dhe do t'iu duhej së paku dyqind, ndoshta treqind vjet, për të fituar atë rreshkje e atë tkurrje të legjendës.

Ne i pyetëm disa herë shqiptarët lidhur me kinse të vdekurin, për të ditur nëse, qoftë edhe një pjesë e njerëzve mund ta kishin besuar se ai kishte ardhur vërtet nga bota tjetër. Por të gjitha herët ata kishin buzëqeshur: do të ishte tepër naive të besohej kjo, kur dihej se në dosjet e Sigurimit bëheshin çudira edhe më të mëdha. Veç kësaj, ato dosje ishin tepër familjare për gjithkënd. Flitej për to si për ndryshimin e motit...

Ne buzëqeshnim gjithashtu, por me hidhërim. Ja ç'duhej të rrëzohej e para, të vyshkej si gjethet, në mënyrë që ngjarja të çlirohej nga barra e parë, dosja. Kur ajo të tretej, ngjarja vetë do të prodhonte cipën e parë të lëvozhgës mbrojtëse, pastaj të dytën, të tretën, gjersa të mbyllej në guackën misterioze të mitit.

Por ne nuk do ta arrinim dot këtë për arsyen e thjeshtë të jetës sonë të shkurtër njerëzore. Ndaj nguteshim e pas çdo ngutjeje dëshpëroheshim edhe më fort, ashtu si në fushat e Polonisë, si midis mërzisë së hungarezëve, apo në Çekinë e pahitur me qymyrguri. E vetmja shpresëz e fundit na mbetej mrekullia që mund të bënte një tmerr i sipërjetshëm. Shembullin e viktimave që prej llahtarës, në vend të 30 ose 40 vjetësh, thinjeshin brenda një grime, e kujtonim përherë e më shpesh.

Një mbrëmje njërit prej nesh iu duk se dalloi në qiell një rrufë të ftohtë, të ngadaltë, dhe pastaj, në prag të dremitjes, i ishte dukur se faji rëndonte në anën e majtë të qytetit. E kishte pritur një copë herë të shfaqej, pastaj ia dha dënësës për një brengë të tij të vjetër.

Një ditë tjetër e gjetëm shefin tonë të zhytur në librin "Gjuha shqipe, njohuri për turistët". Kishte thënë disa herë se në gjuhën e një populli mund të gjesh kyçet për të zbërthyer misterin e tij, por ngaqë një mendim të tillë e kishte shfaqur në Shën Petërsburg, madje edhe në Budapest, pa e njohur as rusishten e aq më pak hungarishten, kurrsesi nuk na shkante mendja se do të guxonte të përzihej me gjuhën e vështirë të shqiptarëve.

Në të vërtetë tortura që ndihej që larg në ngërthimin e vetullave dhe të atyre pak flokëve në kokën gjysmë të shogët, mezi ç'priste ardhjen e vendësve për t'i munduar edhe ata me ca pyetje të vështira. Një zot e dinte se ku i kishte gjetur ca shprehje të papërkthyeshme, si: "dita e moskurrit", "ngjarje e mosqoftshme", e sidomos një trajtë të foljes me të cilat ato lidheshin, një trajtë që quhej "dëshirore", e që qenkësh vetëm në gjuhën shqipe e ndoshta, disi në greqishten e vjetër. Sipas tij, kjo trajtë ishte vegla që gjithë foljeve të shqipes mund t'u jepte kahun e mbarë ose të prapë, me fjalë të tjera, një frymë të mirë ose të keqe.

Jo vetëm ne, por edhe vendasit mbetën disi të hutuar, ngaqë, siç e pohuan edhe vetë, e dinin pa dyshim këtë trajtë, madje e përdornin në të folurën e përditshme, por mendja nuk u kishte shkuar aq larg.

Shefi ynë i zhbironte me ca sy që herë ngjanin shpotitës e herë bëheshin të ligj, thua se fryma e mirë ose e keqe e gjuhës shqipe e kishte molepsur ndërkaq. Natyrisht që s'u ka shkuar mendja, thoshte ai, sepse mendjes suaj aq ia pret. E përdorni atë trajtë, e nuk e dini se ajo është makina që prodhon të gjitha mallkimet e bekimet që janë tek ju si askund. M'i gaculloni sytë si të bufit, sepse nuk ju shkon mendja që sipas mendësisë së të parëve tuaj hyjnitë e vogla, Orët, s'bëjnë gjë tjetër, veçse enden e përenden gjithkund për të mbledhur e për të çuar pastaj atje ku duhet qoftë mallkimet, qoftë bekimet që dëgjojnë andej-këndej. E kuptoni tani se ato hyjni i shërbejnë pikërisht kësaj makine? Dhe e kapni dot tani se, kur poetët tuaj të

vjetër e quanin gjuhën shqipe hyjnore, këtë e bënin jo se besonin në dokrra të tilla, por thjesht ngaqë e dinin se trajta dëshirore e foljes, ky thesar që e dallon atë nga gjuhët e tjera të botës, ka lidhje me Orët? Po ju as që doni t'ia dini për këto. Ju dini veç të ankoheni. Ndaj dhe e keni lënë vendin tuaj në këtë ditë të zezë. Ndaj dhe diktatori juaj, prifti apo hoxha, si e quanin, iu shëmtoi të gjithëve duke ju shtypur, dehur, e së fundi duke ju lëshuar mbi qafë si vezët e qyqes, gjysmë milioni bunkerë.

Sa më shumë fliste aq më fort nxehej, gjersa erdhi një çast që ne besuam se do të kapte ndokënd për fyti ose do të kapej ai vetë prej fyti nga vendësit e fyer. E pati edhe vetë siç duket atë droje, se në kulmin e pezmit u kthye befas mbrapsht për t'u mbyllur në dhomën e vet.

